

Bazı Sosyoekonomik Etmenlerin Türkiye’de Yükseköğretime Katılım Üzerindeki Etkileri*

Impact of Some Socio-economic Factors on Higher Education Participation in Turkey

C. Ergin EKİNCİ*

Muğla Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin bazı sosyoekonomik özelliklerinin (hanehalkı geliri, anne-babanın eğitim durumu, yerleşim yeri) dağılımı ile Türkiye’deki nüfusun aynı özelliklerinin dağılımının karşılaştırılması yoluyla bu etmenlerin yükseköğretimden yararlanma üzerindeki etkilerini belirlemektir. Araştırmanın verileri Cumhuriyet, Erciyes ve Hacettepe üniversitelerinde öğrenim gören 4910 öğrenciye uygulanan anket ve alanyazın taramasına dayalı olarak elde edilmiştir. Araştırma betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: (1) Gelire göre sıralı %20’lik Türkiye ve üniversite öğrencileri hanehalkı gruplarının yıllık kullanılabilir gelirlerinin yüzdelik dağılımları birbirine benzerdir ve yükseköğretime girişte gelir doğrudan belirleyici etkiye sahip değildir. (2) Yükseköğretimden yararlanmada anne-babanın eğitim düzeyi belirleyici bir etkidir. (3) Daha yüksek gelirli ve eğitilmiş ailelerin çocukları daha prestijli ve daha yüksek getirisi olduğu varsayılan alanlarda daha yüksek oranda temsil edilmektedirler. (4) Yükseköğretim sistemi çok büyük ölçüde kentsel yerleşim birimlerinden gelen öğrencilere (%92) hizmet etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yükseköğretim, yükseköğretime giriş, yükseköğretime katılım, sosyoekonomik özellikler, Türkiye.

Abstract

The purpose of this study is to determine the impact of some socio-economic factors (household income, parents’ education, and parents’ residential status such that of urban or rural) on higher education participation through the comparison of the socio-economic status of the students with the same status of the related population in Turkey. The data of the study were obtained through the administration of a questionnaire to 4910 first year university-level students at Cumhuriyet, Erciyes and Hacettepe universities and a thorough literature review. General results of the study are as follows: (1) Distribution of household income of Turkey and students’ annual disposable income by quintiles are similar and household income is not a direct factor on higher education participation. (2) Educational status of parents is a determining factor in higher education participation. (3) Students whose parents are graduates of higher levels of education and income are over-represented in the programs that are assumed to be prestigious and high income generating. (4) Higher education institutions serve to students coming from urban areas to a great extent (92%).

Keywords: Higher education, access, participation, socio-economic status, Turkey

* Yrd. Doç. Dr. C. Ergin EKİNCİ, Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ekinci@mu.edu.tr

Summary

The purpose of the study

The purpose of this study is to determine the impact of some socio-economic factors on higher education participation through the comparison of the socio-economic status of the students (household income, parents' education, and parents' living settlements as urban or rural) with the same status of the related population in Turkey.

Data

The data for this descriptive study were obtained from students and a thorough literature review. The data related to students were obtained through the administration of a questionnaire to first year students studying at various faculties (medicine, dentistry, pharmacy, engineering, education, letter and science, fine arts, economics and administrative sciences) and higher vocational schools (social sciences, health sciences and technical sciences) of Cumhuriyet, Erciyes and Hacettepe universities in 2007 and 2008 spring term. Total number of the students is 4910 consisting of 3330 undergraduate and 1580 associate degree students. The data related to the population in Turkey were obtained through the investigation of the documents produced by Turkish Statistics Institution (TUIK, 2009, 2010), OECD (2007, 2010).

Results and Discussion

Distribution of the household income of Turkey and students' annual disposable income by quintiles were found to be similar and the household income does not directly affect higher education participation. Even if income does not directly affect participation, it is influential on selection of the university or program. For example, while annual average household income of pharmacy students is 32.396 TRY, the income of the students at faculties of education falls down to 15.508 TRY. From this result it can be claimed that participation to some programs generating different economic and social returns are affected by the economic status of the parents.

The children of the parents with primary education or lower are under-represented in higher education (about 16% less than their share in the population). Starting from primary education, the higher the levels of education of the parents are, the higher their children are represented in higher education. Secondary and higher education has a great impact on higher education participation. For example, while only 10% of those who are between the ages of 25 and 64 have higher education attainment in Turkey, their children are represented by 34.7%. This impact is even greater at university and program base. Only 7.5% of the parents of students of associate degree programs have educational attainment at tertiary level. The lower the education of the parents is, the more their children participate into associate degree programs. The higher the education of the parents is, the more they participate into undergraduate programs. This result is consistent with the literature. The children of the parents with higher education are not only over-represented in higher education in general, but also over-represented in the prestigious and high income generating programs. For example, the percentage of the parents of the students with higher education is about 50 percent in some programs such as medicine, dentistry, pharmacy, engineering.

While 75% of the population lives in urban areas, 25% of them live in rural areas in Turkey. Only 7.8% of the students whose parents live in rural areas are represented in higher education. This result shows that higher education system which is basically publicly financed is mainly serving to the students who come from urban areas.

Conclusion

As a conclusion, socio-economic status of the parents have a determining impact on higher participation, as the present education system is inadequate to eradicate the disadvantages originating from lower socio-economic status of the parents. Therefore, increasing and expanding

similar quality educational opportunities for all preceding higher education should be one of the priorities in educational policies in order to limit the impact of socio-economic status and to enable competency and individual effort based higher education participation.

Giriş

Son 20-25 yıllık dönemde yükseköğretimi yaygınlaştırma ve katılımı artırma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde siyasal bir amaç haline gelmiştir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik çabaların önemli ölçüde başarıya ulaşmış olduğu sayısal verilerden anlaşılmaktadır. Dünya genelinde 1960'ta 13 milyon olan yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 1995'te 82 milyona, 2005'te 137 milyona ulaşmıştır (UNESCO, 1998, 2007). Bu sayının 2007'de 152,5 milyonu aşmış olduğu belirlenmiştir. Yükseköğretimdeki öğrenci sayısı küresel bazda her 15 yılda bir, ikiye katlanmaktadır (UNESCO, 2009: 9-10). Türkiye'de bu ivmenin daha da yüksek olduğu söylenebilir. 2000-2001 eğitim yılında üniversitelerde 1.594.462 olan öğrenci sayısı (ÖSYM, 2010a), 2009-2010 eğitim yılında 3.493.819'a yükselmiştir (ÖSYM, 2010b).

Yükseköğretimi yaygınlaştırma ve katılımı artırma çabalarının gerisinde, demokratikleşme ve insan hakları alanındaki siyasal gelişmeler yanında, temelde yükseköğretimle zenginlik yaratma ve yoksulluğu azaltma arasındaki makro ve mikro düzeyde kurulan ilişki bulunmaktadır. Mikro düzeydeki ilişki, yükseköğretimden yararlananların belirli türlerdeki istihdam alanlarına girebilmeleri nedeniyle çeşitli türlerde sağladıkları bireysel getiriler ile açıklanırken (Morley, 2007: 191-207), makro düzeydeki ilişki, ülkelerin sürdürülebilir büyüme ve gelişmesi için yükseköğretimin rolündeki değişme ile açıklanmaktadır (Sall ve diğerleri, 2003: 126-148). Bu değişme yeni küresel ekonominin temel girdisinin "bilgi" ve "bilgiye dayalı işgücü" olacağı yönündeki anlayışa dayandırılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yükseköğretime yönelmelerinde Dünya Bankası'nın bu anlayış yönünde yükseköğretim politikasını değiştirmesinin de etkisi olmuştur. 2000 yılında Dünya Bankası ve UNESCO işbirliği ile hazırlanan bir raporda (World Bank, 2000) küreselleşen bilgi ve ticaret çağında yükseköğretimin gelişmekte olan ülkeler için önemine vurgu yapılarak, gelişmekte olan ülkelere yükseköğretim sistemlerini geliştirmeleri ve yaygınlaştırmaları konusunda önerilerde bulunulmuştur (Manuh ve diğerleri, 2007; Daniel ve diğerleri, 2009: 30).

Tüm bu gelişmelerin sonucunda giderek hem daha çok sayıda insan yükseköğretimden yararlanmaya başlamış hem de yükseköğretim son zamanlarda etkili olan neoliberal politikaların da etkisiyle daha rekabetçi olmaya başlamıştır. Bu dönemde bireyin kendi isteklerine yönelik eğitim arayışının herkes için ekonomik yarar sağlayacağı düşüncesi geliştirilmeye çalışılmıştır. Makro düzeyde toplumun ve mikro düzeyde bireyin isteklerinin örtüşeceği ve hükümetlerin ve yurttaşların en uygun eğitim sağlayıcıları ve programları seçeceği varsayılmıştır (Naidoo, 2006). Bu anlayışın gerisindeki temel düşünce, yükseköğretime giriş ve yerleştirmede bireyin *mevcut yeterliğinin* belirleyici olacağı ve bunun bireyin sosyoekonomik özelliklerinden bağımsız olarak gerçekleşeceği sayıtlıdır. Bu anlayışın Batılı ülkelerde uzun bir süredir geçerli olduğu ve önemli ölçüde destek gördüğü bilinmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında eğitimdeki yaygınlaşmanın toplumsal gelişmeyi artıracığı ve gelişme sağlandıkça, eğitim olanaklarının dağılımı açısından bölgesel, sosyal, kültürel ve ekonomik engellerin de ortadan kalkacağı umulmuştur (Bishop, 1989: 117-118) Toplum üyelerine daha fazla eğitimsel olanaklar sağlanarak, bireylerin kendi yetenek ve çabaları ölçüsünde ekonomik ve toplumsal olanaklardan yararlanabilecekleri beklentisi geliştirilmiştir (Thurow 1972: 66-81; Hurn 1993: 45-46). Ancak buradaki temel sorun, mevcut yeterliğin bireyin yetenek ve çabasına dayanıp dayanmadığıdır.

Bireyin yeterliliği, bireyin daha önceki etkileşimlerinin toplamı ile ilişkilidir. Bu nedenle, bireyin mevcut yeterliliği tümüyle bireyin kendi yetenek ve çabasının bir sonucu olmayabilir ve bireyin sahip olduğu sosyoekonomik ve kültürel olanaklardan etkilenmesi olasıdır. Toplumdaki bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik çeşitlilikleri ile bu çeşitliliğin yükseköğretime girişte ve çeşitli programlara yerleşmede dengeli biçimde temsil edilmesi, toplumda eğitim olanaklarının

ve fırsatlarının adil biçimde dağıtıldığıının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun tersi ise yükseköğretimin veya bazı programların toplumdaki bazı gruplar lehine kullanılması ve bazı grupların dezavantajlı olmaları anlamına gelir. Böyle bir durumda toplum insan sermayesi üretmede potansiyelini tam olarak kullanamamış olur (OECD, 2007: 116). Bu durumda hem toplumsal hem de bireysel kayıplardan söz edilebilir. Yükseköğretime katılımı artırmanın bu çerçevede de katkı sağlaması beklenir.

Yükseköğretime giriş ve çeşitli programlara yerleştirmedeki yeterlik üzerinde etkili olan sosyoekonomik özellikler daha çok anne-babanın gelir düzeyi, mesleği, eğitim durumu, yaşadığı yerleşim birimi ve özellikleri, yükseköğretim öncesi eğitim hizmetlerine erişim ve alınan eğitimin niteliği, eğitim kurumlarının özellikleridir (öğretmen, öğrenci sayısı, fiziki olanaklar vb). Yükseköğretime giriş, yükseköğretimden yararlanmak isteyenlerin kişisel çaba ve yetenekleri dışında bir kısıt olmaksızın, kendi özelliklerinin elverdiği programlarda öğrenim görebilmelerinin sağlanmasıyla ilgilidir (Ekinci, 2009: 121). Yukarıda sözü edilen yükseköğretimdeki genişleme ve katılımın bu amaca hizmet ediyor olması beklenir. Hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde söz konusu genişleme ve katılım nedeniyle dezavantajlı gruplara daha fazla fırsat sağlanmış olacağından dezavantajlarının önemli ölçüde azalması beklenir. Bu çerçevede yükseköğretim politikalarını oluşturanlar için önemli bir kavram olan “adalet” (equity) genellikle nitelik (quality) ve etkinlik (efficiency) ile birlikte yükseköğretim sistemlerinin etkililiğini (effectiveness) belirlemede kullanılan üç göstergeden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, yükseköğretimdeki sayısal genişlemeye karşın, yükseköğretimden yararlanma ve yükseköğretim programlarına yerleşmede bazı sosyoekonomik değişkenlerin etkisinin olup olmadığı ele alınmaktadır. Bu bağlamda söz konusu çalışmanın yukarıda belirtilen boyutlardan “adalet” boyutu ile ilgili olduğu söylenebilir. Aşağıdaki satırlarda bu çerçevede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretimdeki genişleme ve yaygınlaşmaya karşın, bireylerin ait oldukları grupların sosyoekonomik özelliklerinden bağımsız olarak ne derece yükseköğretimden yararlandıkları ve sosyoekonomik özelliklerin etkisi alanyazına dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmalar, ailenin sosyoekonomik statüsünün yükseköğretime katılım ve çeşitli programlara yerleşmede etkisinin olduğunu göstermektedir (Baker and Velez, 1996; Trusty, Robinson, Plata ve Ng, 2000; Karen, 2002; Tansel 2002; Corak, Lipps ve Zhao, 2003; Tomul 2007). On OECD ülkesine (Avusturya, Portekiz, İspanya, Finlandiya, İngiltere, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda) ilişkin yapılan çalışmalar, yükseköğretimdeki öğrencilerin sosyoekonomik kompozisyonunun önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. İrlanda ve İspanya istisna olmak üzere, oransal olarak babasının mesleği beyaz-yakalı grupta yer alanlar yükseköğretimde daha yüksek düzeyde temsil edilmektedirler. On ülkenin tamamında, nüfustaki oranlarına göre babası yükseköğretim mezunu olan ailelerin çocukları yükseköğretimde daha yüksek oranda temsil edilmektedir. Portekiz’de yükseköğretim mezunu babaların çocukları yükseköğretimde 3.2 kat daha fazla temsil edilirken, Avusturya, Fransa Almanya ve İngiltere’de bir üniversite derecesine sahip olanların çocuklarının üniversitede temsil edilme oranı en az iki kat kadardır. Yalnızca İrlanda’da 1.1’lik oran ile genel nüfus içindeki payına benzer bir durum sergilemektedir. İspanya ve İrlanda, yükseköğretime sosyo-ekonomik özellikler temelinde bir seçimin oluşmadığı ülkeler olarak öne çıkmaktadır (OECD, 2007: 116-118). Bu sonuçlar sosyoekonomik özelliklerle eğitime katılım arasında doğrudan bir ilişki olmadığını göstermektedir. Alanyazında bu sonuçları destekleyici görüşler de mevcuttur (Chevalier ve Lanot, 2002; Harmon ve Walker 2000).

Son yıllarda yükseköğretime katılımdaki artışla birlikte, dezavantajlı sosyoekonomik gruplardan gelen öğrencilerin daha fazla temsil edilmeye başladığı gözlenmektedir. (OECD, 2007: 120; Shavit ve diğerleri, 2003). Ancak düşük eğitimli ailelerden gelen öğrencilerin üniversite dışı yükseköğretim kurumlarında daha çok yer aldıkları (OECD, 2007: 120) ya da daha yüksek sosyo-ekonomik özelliklere sahip öğrencilerin daha prestijli mesleklere götüren alanları seçerken, daha düşük sosyoekonomik özelliklere sahip olanların daha düşük prestijli ancak iş piyasasında daha hızlı gelir getirici konumlara erişim sağlayan uygulamalı alanları tercih

ettikleri gözlenmektedir. Almanya, Fransa ve İsrail bu duruma örnek olarak verilebilir (Dar ve Getz, 2007: 41-60; Windolff, 1995; Bourdieu, 1984; Ayalon and Yogeve, 2000; De Graaf, 1991; Davies ve Gruppy, 1997). Bu sosyoekonomik güvensizlik sosyokültürel güvensizlikle birleştiğinde prestijli alanlarda öğrenim görme ile ilgili güçlüklerle baş etme konusunda motivasyon ve özgüven yetersizliği ortaya çıktığından (Bourdieu, 1996; Windolf, 1995; Ball ve diğerleri, 2002), yükseköğretim programlarından yararlanma, sosyoekonomik statüye bağımlı hale gelmektedir. Ayrıca, sosyoekonomik statünün yükseköğretim seçenekleri üzerindeki etkisi, alanın ekonomik maliyet ve değeri ile ilişkili olabileceği gibi, sosyokültürel imajı ile de ilişkili olabilir.

Sosyoekonomik özellikler yalnızca sağlanan eğitim olanaklarını değil, aynı zamanda öğrencilerin kendilerini algılama ve eğitimi değerlendirme biçimlerini de etkilemektedir. Öğrenciler yalnızca başvuru alanının gerekliliklerini ne derece karşıladıklarına karar vermiyorlar, aynı zamanda sosyo-ekonomik özellikler bakımından bu seçime ne kadar uygun olduklarına da karar veriyorlar. Böyle bir süreç bazı öğrencilerin yetenekleri elverdiği halde kendi seçimleriyle kendilerini bazı kurumlardan/programlardan dışlaması anlamına gelmektedir. Bourdieu (1984: 471) bu durumu öğrencilerin sosyal hiyerarşi içinde kendilerine ait bir yer geliştirmeleri ve ulaşabilecekleri başka konumlardan vazgeçmeleri olarak ifade etmektedir. Bu sürecin İngiltere yükseköğretiminde sosyal yapıların tekrar üretilmesine yol açtığı ileri sürülmektedir (Ball ve diğerleri, 2002: 54). Türkiye'de de bu durumun geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin, eğitim fakültelerini tercih eden öğrencilerin puanları daha prestijli sayılabilecek birçok programa göre daha yüksek iken, eğitim fakülteleri öğrencilerinin sosyoekonomik profilinin daha düşük olması bu çerçevede değerlendirilebilir.

Yükseköğretim öncesinde oluşturulan eşit eğitim fırsat ve olanakları yükseköğretime girişte belirleyici bir etkiye sahiptir. Yukarıda belirtilen on OECD ülkesinde başka faktörlerin de etkisi yanında yükseköğretim öncesi eğitim kademelerinde eşit eğitim olanakları sağlamanın yükseköğretime girişteki kompozisyonu önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. 2000 yılı PISA araştırmasına katılan öğrencilerin daha düşük ekonomik, sosyal ve kültürel kökenlerden gelenlerin performansının daha düşük olduğu ve buradaki dağılımın benzer biçimde yükseköğretime yansıdığı belirlenmiştir. Yükseköğretime girişin daha adil olduğu ülkeler –Finlandiya, İrlanda ve İspanya- aynı zamanda okullar arasındaki performansın da benzer olduğu ülkelerdir (OECD, 2007: 119-120). Bu sonuç, yükseköğretimde fırsat eşitliğini sağlamanın temelde önceki eğitim kademelerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Bireylerin bağlı olduğu sosyoekonomik grup ve coğrafi yerleşim yeri birlikte yükseköğretime girişte belirleyici etkiye sahiptir (Butlin, 1999: 14,31; UNESCO, 2005; Pakır, 2006). Birçok ülkede dikkate değer ölçüde yükseköğretime katılım oranlarındaki artışa karşın, kırsal bölgelerde oturanların çocukları, özellikle de kadınlar, yükseköğretimde hâlâ daha düşük düzeyde temsil edilmektedirler (World Bank, 2002). Yükseköğretimde kentsel ve kırsal yararlanma arasındaki farkın bir bölümü, kırsal kesimde ortaöğretimdeki düşük okullulaşma oranları, okula devam ve sağlanan eğitim olanaklarının niteliği ile açıklanabilir.

Long ve diğerleri (1999), kırsal bölgelerdeki eğitimsel dezavantajın olası nedenlerini, yerleşim biriminin okula uzaklığından kaynaklanan maliyet ve güçlükler, ailesi tarımla uğraşan çocuklar için okula gitmenin yüksek alternatif maliyeti, kırsal bölgelerde ortaöğretim ve daha üst düzeyde eğitim görmüş olanların durumuna ilişkin gözlenen sonuçlar olarak ele almaktadır. Ayrıca, kırsal ailelerin ekonomik ve eğitimsel özellikleri eğitime verilen önemi ve sağlanan destek biçimlerini de etkilemektedir. Bunun yanında, yerel toplumun eğitime bakış açısı da öğrencilerin değerlendirmeleri üzerinde etkili olmaktadır.

Yaygın olan bir kanının tersine, çocukları yükseköğretime girişte dezavantajlı olan düşük sosyo-ekonomik statülü ailelerin eğitime önem vermedikleri gibi bir durum her zaman söz konusu değildir; ancak eğitimsel başarı için gereken ortamı oluşturamadaki sınırlılıkları söz konusudur (Connel ve diğerleri, 1991). Düşük sosyoekonomik özellikler yerleşim birimi dezavantajı ile birleştiğinde, öğrencilerin tutum ve algıları da olumsuz etkilenmektedir.

Son on yılda Türkiye’de de yükseköğretime katılım ve girişe bakıldığında, giderek daha çok sayıda insanın yükseköğretimden yararlandığı izlenmektedir (OSYM, 2010a; ÖSYM, 2010b). 1970’li yıllardan başlayıp 1980’lerden itibaren ivme kazanan yükseköğretime yönelik talep artarak sürmüştür. Artan taleple birlikte arzı artırmaya yönelik çabalar da süreklilik kazanmıştır. Arz ve talep arasında uygun bir dengenin oluşmaması, yükseköğretime girişte dikkate eğer bir rekabetin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Arz ve talep arasındaki dengesizlik programlar bazında da rekabetin oluşmasına yol açmıştır. Rekabetin bu kadar kapsamlı olması, kazanan ve kaybedenler olmasını kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çerçevede yükseköğretimden kimlerin yararlandığı ve ailelerin sosyoekonomik özelliklerinin bu süreci nasıl etkilediğinin sorgulanması gerekir. Geçmiş dönemlerde sosyoekonomik özelliklerin yükseköğretime girişi nasıl etkilediğine ilişkin yapılan birçok çalışmada, (Özgüven, 1974; Mıhçıoğlu, 1989; Güncer ve Köse, 1993; YÖK, 1998; Ekinci, 1999) sosyoekonomik özelliklerin yükseköğretime girişte belirleyici olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile özellikle son on yıllık dönemde Türkiye’de yükseköğretimdeki artan katılıma karşın, sosyoekonomik özelliklerin bu etkisinde bir değişimin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede araştırmanın amacı, yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin bazı sosyoekonomik özelliklerinin (anne-babaların eğitim durumları ve hanehalkı gelir durumu, yerleşim birimi) dağılımı ile Türkiye’deki nüfusun aynı özelliklerinin dağılımının karşılaştırılması yoluyla bu etmenlerin yükseköğretimden yararlanma üzerindeki etkilerini belirlemektir.

Bu temel amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye’de toplam hanehalkı gelirlerinin dağılımı ile yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin hanehalkı gelirlerinin dağılımı nasıldır?
2. Türkiye’de 25-64 yaş grubu nüfusun ve yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu nasıldır?
3. Türkiye’de nüfusunun yerleşim birimlerine dağılımı ve yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin anane ve babalarının halen oturdukları yerleşim birimlerinin dağılımı nasıldır?

Yöntem

Veri Kaynakları ve Verilerin Toplanması

Tarama modelinde betimsel bir çalışma olan bu araştırmanın verilerinin tümü olgusal nitelikte olup (1) yükseköğretime devam eden öğrenciler ve (2) alanyazın incelemesi olmak üzere iki kaynaktan elde edilmiştir. Bu iki kaynağa ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Öğrencilerin sosyoekonomik özelliklerine (hanehalkının gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu ve halen oturdukları yerleşim birimi) ilişkin veriler, aşağıda belirtilen örnekleme araştırmacı tarafından geliştirilen anketin uygulanması ile elde edilmiştir. Anket uygulaması 2007-2008 eğitim yılı bahar döneminde yapılmıştır.

Araştırmanın öğrenci evrenini Hacettepe, Erciyes ve Cumhuriyet üniversitelerinde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Bu üç üniversite kentsel nüfus büyüklükleri bakımından farklılık gösteren ve İç Anadolu Bölgesinde yer alan Ankara, Kayseri ve Sivas illerinde bulunmaktadır. Bu kentler nüfus büyüklüğü bakımından üç biçimde gruplandırılabilir: (a) Ankara bölgesindeki tek metropol kenttir, (b) Kayseri söz konusu bölge içinde nüfusu 500 binin üzerinde olup, aynı zamanda Büyükşehir Belediyesi olan kentlerden birisidir (diğer ikisi Konya ve Eskişehir’dir) ve (c) Sivas ise, nüfus bakımından bu iki kent kategorisinde yer almayan daha küçük nüfuslu bir kenttir. Araştırmanın örneklemini her üç üniversitede de ortak olarak bulunan fakültelerin (tıp, diş hekimliği, eczacılık, mühendislik, eğitim, fen-edebiyat, güzel sanatlar ve iktisadi ve idari bilimler) ve meslek yüksekokullarının (sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve teknik programlar) birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Veri toplama aracının uygulanması sırasında sınıflarında bulunan bütün öğrenciler uygulamaya dahil edilmiştir. Bu uygulama sonucunda anketleri uygun biçimde dolduran 3330 lisans ve 1580 önlisans olmak üzere toplam 4910 öğrencinden elde edilen veriler üzerinde işlem yapılmıştır.

Araştırmanın alanyazına dayalı verileri ve kaynakları şöyle sıralanabilir: (1) Türkiye hanehalkı gelirlerine ilişkin veriler: TUİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2007 (TUİK 2010), (2) 2007 yılında Türkiye'de 25-64 yaş grubu nüfusun eğitim durumuna ilişkin veriler: *Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics* (OECD 2010) ve *Education at a Glance 2009: OECD Indicators* (OECD 2009) ve (3) Türkiye nüfusunun yerleşim birimlerine dağılımına ilişkin veriler: ADNKS 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları (TUİK 2009).

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmanın birinci boyutu Türkiye geneli ve öğrenci ailelerinin hanehalkı gelirlerinin karşılaştırılması ile ilgilidir. Bu nedenle öncelikle gelire göre sıralı hanehalkı %20'lik hanehalkı grupları ve bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar belirlenmektedir. TUİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ile gelire göre sıralı %20'lik hanehalkı gruplarının yıllık kullanılabilir gelirlerinin dağılımını yayımlamaktadır. Bu çalışmada öğrencilerden toplanan veriler 2007-2008 eğitim yılında ait olduğu için en son verilerin kullanıldığı 2007 sonuçları (bu araştırmalarda veriler bir önceki yıla ait olmaktadır) alınmıştır (TUİK 2010). Gelire göre sıralı %20'lik hanehalkı gruplarının belirlenmesi araştırmaya katılan tüm hanelerin son bir yılda elde ettiği toplam kullanılabilir hanehalkı gelirleri tüm gelirlerin karşılaştırılabilir olması amacıyla endekslenerek yıl sonu ayına çekilmekte ve bu rakamlar 12'ye bölünerek de aylık hanehalkı gelirine ulaşılmaktadır. Aylık ortalama hanehalkı kullanılabilir gelirleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak haneler beş eşit parçaya bölünmek suretiyle %20'lik dilimler oluşturulmaktadır. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması-2007 sonuçlarına göre ortalama yıllık hanehalkı kullanılabilir geliri 18. 827 TL olarak hesaplanmıştır.

Gelire göre sıralı hanehalkı %20'lik öğrenci hanehalkı grupları ve bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar da benzer bir yöntemle hesaplanmıştır. Öğrencilere uygulanan ankette öğrencilerin ailelerinin ortalama aylık hanehalkı gelirleri sorulmuştur. Hanehalkı gelirleri 12 ay ile çarpılarak toplam yıllık hanehalkı gelirleri belirlenmiştir. Öğrencilerin hanehalkı gelirleri büyüğe küçükten doğru sıralanmış ve beş eşit parçaya bölünerek %20'lik öğrenci hanehalkı gelir grupları oluşturulmuştur. Ayrıca, öğrencilerin tümünün yıllık hanehalkı gelirleri toplanıp öğrenci sayısına bölünerek yıllık ortalama hanehalkı kullanılabilir geliri hesaplanmıştır (101.442.360 TL/4.910= 20.660 TL). Ayrıca, bu hesaplama lisans ve önlisans ayırımına göre de yapılmıştır. 20.660 TL Türkiye geneli için hesaplanan 18.827 TL olan yıllık ortalama hanehalkı geliri ile eşdeğer kabul edilmiştir. Türkiye geneline ilişkin veriler 2006 yılına ait olduğundan aradaki farkın bir yıllık süredeki ekonomik büyüme ile açıklanabileceği varsayılmıştır. Türkiye geneli ve öğrenci hanehalkı gruplarının ortalama gelirinin benzer olması, öğrencilerinde ortalama aynı gelir gruplarından geliyor olduğunu göstermektedir. Örneğin, öğrencilerin hanehalkı yıllık ortalama geliri 30.000 TL olsaydı, öğrencilere ilişkin veriler Türkiye geneli ile karşılaştırılmaz olacaktı. Bu sonuç öğrenci hanehalkı gelirleri ile Türkiye hanehalkı gelirlerinin karşılaştırılabilir olduğu biçiminde değerlendirilmiştir. Bir anlamda öğrenciler Türkiye genelinden alınmış örneklem durumunu yansıtmaktadır.

Araştırmanın ikinci boyutu Türkiye'deki 25-64 yaş grubu nüfusunun öğrenim durumu ile öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumlarının karşılaştırılması ile ilişkilidir. 25 yaş bütün eğitim kademelerinin tamamlanabileceği yaş, 64 yaş ise bu yaş grubundan sonraki yaşlarda olanların herhangi bir eğitim kademesinde çocuklarının olmayacağı yaş olarak alınmıştır. Ayrıca bu uygulamanın OECD tarafından kullanılan standart bir kullanım olduğunu da belirtmek gerekir. Türkiye'de 25-64 yaş grubu nüfusun eğitim durumuna ilişkin bilgiler OECD kaynaklarından derlenmiştir (OECD 2010; OECD 2009). Öğrenim durumlarının belirlenmesinde Türkiye'deki durum dikkate alınmıştır. Örneğin, "ilkokul ve altı" bir grup olarak alınmıştır;

çünkü bundan önceki zorunlu eğitim kademesi ilkökuldür ve nüfusun büyük bir bölümü bu uygulamanın geçerli olduğu dönemde öğrenim yaşını tamamlamıştır. Öğrenim durumları şu şekilde gruplanmıştır: (1) İlkokul ve altı, (2) ilköğretim, (3) ortaöğretim, ve (4) yükseköğretim. Okuryazar olamayanlar ve bir eğitim kademesini tamamlamayanlar ayrı bir grup olarak alınmamış, "ilkokul ve altı" olarak adlandırılan gruba dahil edilmiştir. İlkokul ve daha altı düzeyde bir eğitim, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi üzerinde etkili olup yükseköğretime girişi etkileyecek bir eğitim düzeyi olarak düşünülmemiştir.

Araştırmanın üçüncü boyutu Türkiye nüfusunun yerleşim birimlerine göre dağılımı ile öğrencilerin anne ve babalarının halen oturdukları yerleşim birimlerinin dağılımının karşılaştırılması yoluyla yerleşim yerinin yükseköğretime girişi etkilemesi ile ilgilidir. Türkiye nüfusunun yerleşim birimlerine dağılımı ADNKS 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları'dan alınmıştır (TUİK, 2009: 41). TUİK nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımını il/ilçe merkezleri ve köy/beldelere göre vermektedir. Nüfusu 2000 ve altında olan yerler köy kabul edilmektedir. Beldeler ise nüfusu genellikle 2000 ve üzerinde olup belediye yönetimin olduğu birimlerdir. İstisnalar dışında beldelerin nüfusları 5000'i geçmemektedir. Köy ve beldeler kırsal yaşam biçimin egemen olduğu yerleşim birimleri olarak kabul edilmiştir. Öğrencilerin anne ve babalarının halen oturdukları yerleşim birimleri de bu esasa göre belirlenmiştir. Nüfusu 5000 ve altında olan yerleşim birimleri köy ve belde olarak kabul edilmiştir.

Ulaşılan bulgular aynı tablolarda Türkiye geneli ve öğrencilere göre birlikte sunularak alanyazına dayalı olarak tartışılarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Ekonomik Özelliklerin Yükseköğretimden Yararlanma Üzerindeki Etkileri

Tablo 1'de Türkiye'deki toplam hanehalkı gelirlerinin %20'lik hanehalkı gruplarına göre dağılımı görülmektedir. Buna göre, %20'lik hanehalkı gruplarından birincisi toplam gelirin %5,8'ini, ikincisi %10,6'sını, üçüncüsü %15,2'sini, dördüncüsü %21,5'ini ve beşincisi %46,9'unu almaktadır. Beşinci %20'lik dilimin toplam gelirden aldığı payın (%46,9) birinci %20'lik dilimin aldığı payın (%5,8) sekiz katını aştığı ve birinci yüzdeler dilimden itibaren alınan payın katlanarak yükseldiği izlenmektedir. Toplam gelirin %68,4'ünün dördüncü ve beşinci yüzdeler dilimlerde toplandığı görülmektedir. Kısaca, Türkiye'de çok adaletsiz bir gelir dağılımı söz konusudur (TUİK 2010). Bu oranlar ekonomik olanaklarla elde edilebilecek yararların adil olmayan biçimde belirli gruplarda toplanma olasılığı anlamına gelmektedir.

Tablo 1.

Gelire Göre Sıralı %20'lik Türkiye ve Üniversite Öğrencileri Hanehalkı Gruplarının Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin Yüzdeler Dağılımları (2007-2008)

	Hanehalkı yüzdeleri				
	1.%20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
Türkiye (2007)*	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9
Üniversite öğrencileri	6,4	10,6	14,1	20,1	49,1
Lisans öğrencileri	6,6	10,7	15,1	20,6	47,1
Önlisans öğrencileri	6,4	10,1	12,8	19,0	52,2

*Kaynak: TUİK.(2010) Gelire göre sıralı %20'lik hanehalkı gruplarının yıllık kullanılabilir geliri, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2007*

Tablo 1'de gelire göre sıralı %20'lik hanehalkı grupları olarak üniversite öğrencilerinin toplam hanehalkı gelirlerinin paylaşımına bakıldığında Türkiye genelindeki paylaşıma benzer bir dağılımın olduğu görülmektedir. Buna göre, %20'lik hanehalkı gruplarından birincisinin

toplam gelirin %6,4'ünü, ikincisinin %10,6'sını, üçüncüsünün %14,1'ini, dördüncüsünün %20,1'ini ve beşincisinin %49,1'ini aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar lisans ve önlisans programlarına devam eden öğrencilere göre ele alındığında da Türkiye geneline benzer bir dağılımın olduğu görülebilir. Yine lisans öğrencileri ile önlisans öğrencileri hanehalkı gruplarının gelir payları birbirine benzer görünmektedir. Yalnızca beşinci yüzdalık dilimde yer alan önlisans öğrencileri hanehalkının payının lisans öğrencilerinden %5 daha büyük olduğu dikkat çekmektedir.

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde ve her bir gelir grubundan benzer sayıda öğrencinin yükseköğretimden yararlanıyor olduğu dikkate alındığında gelir dağılımındaki çarpıklığın yükseköğrenime girişi etkilemediği sonucuna varılabilir. Başka bir deyişle, daha yüksek gelirli hanehalkı gruplarından gelen öğrencilerle daha düşük gelirli hanehalkı gruplarından gelen öğrencilerin yükseköğretimde benzer oranlarda temsil edildikleri söylenebilir. Ancak, bu sonucun sahip olunan ekonomik olanakların yükseköğretime girişte hiçbir etkisinin olmadığı biçiminde değerlendirilmemesi gerekir. Gelir durumu yükseköğretime girişi doğrudan etkilemese bile, hangi üniversite ya da programa girildiği üzerinde etkili olabilmektedir.

Daha yüksek gelirli ailelerden gelen öğrenciler bazı programlarda daha fazla temsil edilebilmektedir. Bu çalışmanın verilerinin elde edildiği üç üniversitede öğrencilerin yıllık ortalama hanehalkı gelirlerine fakülteler bazında bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir (Tablo 2) Örneğin, eczacılık fakültelerindeki öğrencilerin yıllık ortalama hanehalkı geliri 32.396 TL iken, bu miktar eğitim fakültelerindeki öğrenciler için 15.508 TL'ye düşmektedir. Bu bulgulardan, ekonomik ve sosyal getirisi farklı olan programlara girişin ekonomik özelliklerden etkilendiği sonucuna varılabilir.

Tablo 2.

Fakültelere/Programlara Göre Öğrencilerin Yıllık Ortalama Hanehalkı Gelirleri (TL)

Fakülteler/programlar	Yıllık ortalama hanehalkı geliri	N	Fakülteler/programlar	Yıllık ortalama hanehalkı geliri	N
Tıp	30.180	277	Fen-edeb. (Mat.-fen alanları)	17.924	403
Diş hekimliği	25.668	196	Fen-edeb. (Dil/sosyal alanlar)	15.776	437
Eczacılık	32.396	157	Eğitim	15.508	441
Mühendislik	24.380	691	MYO (Sağlık bilimleri)	14.887	328
Güzel sanatlar	23.684	226	MYO (Sosyal bilimler)	17.589	678
İktisadi ve idari bilimler	20.650	502	MYO (Teknik bilimler)	22.008	574

Hanehalkı gelirlerinin öğrencilerin yükseköğretime girişini önemli biçimde etkilemediği ya da farklı gelir gruplarından öğrencilerin yükseköğretimde benzer biçimde temsil edildiği sonucu pek çok araştırmanın sonucu ile örtüşmemektedir (Baker ve Velez, 1996; Trusty, Robbinson, Plata ve Ng, 2000; Karen, 2002; Mayer, 1997; 2000, Tansel 2002; Clark-Kaufman ve diğerleri, 2003; Corak, Lipps ve Zhao, 2003; Pakır 2006; Tomul, 2007 Polat, 2008).

Alanyazında gelirin eğitimden yararlanmada doğrudan etkisinin dolaylı ve sınırlı olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Chevalier ve Lanot, 2002; Harmon ve Walker 2000). Vandenberghe'in (2007) çalışması AB ülkelerinin bazılarında gelir yükseköğretime katılımı farklı düzeylerde etkilerken, bazılarında etkilememektedir. Ayrıca gelişmekte olan bazı ülkelerde de gelirden çok, okul özelliklerinin başarı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Akademik başarı ile sosyoekonomik statü arasında gelişmiş ülkelerde var olan güçlü ilişki, gelişmekte olan ülkelerde her zaman geçerli olmamaktadır (Tatar, 2004). Bu sonucun bu çerçevede değerlendirilmesi ve ailelerin eğitim yoluyla ulaşabilecek sosyoekonomik yararlar konusundaki farkındalığı ile açıklanması da olanaklıdır. Ailelerin çocuklarına eğitim yoluyla iyi bir gelecek sağlama yönündeki çabaları ve beklentileri, onların çocuklarının eğitimsel başarı yönünde

güdülenmelerini sağlaması mümkündür. Ayrıca, bu çaba ve beklentilere bağlı olarak ekonomik yönden sınırlılıkları olanların sahip oldukları gelirin çok daha büyük bir kısmını çocuklarının eğitimine harcayarak sahip olunan dezavantajı azaltmaya yönelmeleri söz konusu olabilir. Bu çalışmanın verilerin bir bölümünün toplandığı üç üniversitenin lisans programlarına devam eden öğrencilerin neredeyse tamamının üniversiteye hazırlık amacıyla dershaneye veya hazırlayıcı diğer etkinliklere harcama yapmış olması ve daha yüksek gelir grubundan ailelerin daha yüksek harcamalar (gelirlerine oranı düşük olsa bile) yapmış olmaları (Ekinci 2009) bu yargıyı doğrular niteliktedir. Gelir grupları arasındaki fark, yukarıda belirtildiği gibi, herhangi bir yükseköğretim programına girişten çok, ekonomik ve sosyal getirisi farklı olan programlara giriş üzerinde etkili olabilir: Bu durumdaki gelir sıralamasından da açıkça görülebilir. Ayrıca, farklı gelir gruplarının benzer biçimde yükseköğretimde temsil ediliyor olması, eğitim olanaklarının kamusal bir hizmet olarak yaygın biçimde sunulması ile de ilişkilendirilebilir. Yükseköğretim öncesinde ortaöğretim hizmetlerinin %97,2'si devlet eliyle ücretsiz sunulmaktadır (MEB 2010: 73). Bunun anlamı, eğitimin maliyetinin bir bölümünün devlet tarafından öğrenciler için üstlenilmiş olması nedeniyle ekonomik yoksunluğun eğitim olanaklarından yararlanma üzerindeki etkisinin azalmasıdır. Bu sonuç yükseköğretimdeki kapasite artışı nedeniyle yükseköğretimden daha çok kimsenin yararlanmasının olanaklı hale getirilmesi, gelirin yükseköğretime katılım üzerindeki etkisini azaltması ile de açıklanabilir.

Anne-Babanın Öğrenim Düzeyinin Yükseköğretime Girişte Etkisi

Yükseköğretime girişi etkilediği yaygın şekilde kabul edilen değişkenlerden birisi de öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim düzeyleridir. Tablo 3'te Türkiye'deki 25-64 yaş grubu nüfusun ve üniversite öğrencilerinin anne ve babalarının eğitim durumları yer almaktadır

Tablo 3.

25-64 Yaş Grubu Nüfusun ve Üniversite Öğrencilerinin Anne ve Babalarının Öğrenim Durumu (2007-2008)

Eğitim durumu	Türkiye (2007) *	Üniversiteler			Lisans programları			Önlisans programları		
		A+B	Baba	Anne	A+B	Baba	Anne	A+B	Baba	Anne
İlkokul ve altı	61,0	42,7	32,3	58,1	40,2	26,5	53,1	55,6	42,6	68,6
İlköğretim	10,3	12,6	14,5	10,7	10,5	11,8	9,3	16,9	20,3	13,5
Ortaöğretim	17,9	22,7	25,9	19,4	23,9	26,2	21,6	20,0	25,2	14,8
Yükseköğretim	10,8	19,6	27,3	11,9	25,3	34,7	16,0	7,5	11,9	3,0

*Kaynaklar: OECD. (2010) Country Statistical Profiles Turkey 2010: Education Attainment, Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics, OECD 2010; OECD. (2009). Distribution of the 25-64 year-old population by highest level of education attained (2007). Education at a Glance 2009: OECD Indicators: 37

Türkiye geneline ilişkin oranlara bakıldığında, 25-64 yaş nüfusunun %61'inin ilköğretim ve daha alt düzeyde bir öğrenim durumuna sahip olduğu görülmektedir. İlköğretim mezunları da katılarak değerlendirildiğinde, söz konusu yaş grubunun %71,3'ünün zorunlu temel eğitim ve daha altında bir öğrenim düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı yaş grubu içinde ortaöğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların oranı %17,9 iken, yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların oranı %10,8'dir. Bu yaş grubundaki toplam nüfus içinde yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanlar en küçük grubu oluşturmaktadır.

Tablo 3'e öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumlarına üniversiteler genelinde bakıldığında, Türkiye genelinde ilköğretim ve altında öğrenim görmüş olanların oranı %61 iken,

anne ve babaların birlikte (A+B) ilkokul ve daha alt düzeyde öğrenim görmüş olanların ortalama oranı %42,7'dir. Bu sonuç söz konusu öğrenim düzeyinde öğrenim görmüş olanların çocuklarının yükseköğretimde ortalama %16 daha az temsil edildikleri anlamına gelmektedir. Babaları bu düzeyde öğrenim görmüş olanlar (%32,3) yarıya yakın daha az temsil edilirken, annelerin oranının (%58,1) Türkiye genelindeki orana (%61) yakın olduğu görülmektedir. İlköğretim kademesinden başlayarak anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe onların çocuklarının yükseköğretimde temsil edilme oranlarında artış olduğu izlenmektedir. Türkiye'deki yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların oranı %10,8 iken, bu öğrenim düzeyinden gelen anne ve babaların birlikte (A+B) oranının %19,6, ayrı alındığında babaların oranı %27,3, annelerin %11,9 olduğu görülmektedir. 2008 ANKD sonuçlarına göre yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların üçte birini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK 2009). Bu sonuç ile anneleri bu düzeyde eğitim görmüş olanların yaklaşık dört kat daha fazla temsil edildikleri çıkarımına ulaşılabilir. Hem anne ve baba birlikte (A+B) hem de ayrı bakıldığında anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe onların çocuklarının yükseköğretimden yararlanma oranının arttığı söylenebilir. Bu sonuç alanyazındaki birçok araştırmanın (Örneğin, Tansel 1998; Yayan ve Berberoğlu, 2004; Davis-Kean, 2005; Smits ve Hoşgör 2006; Pakır 2006; Polat 2008, Demir 2009) sonuçları ile de tutarlıdır.

Anne ve babaların öğrenim durumlarına lisans ve önlisans programlarına devam eden öğrenciler açısından bakıldığında, iki grubun anne ve babalarının öğrenim düzeyleri arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Lisans programlarında ortaöğretim ve yükseköğretimin etkisi daha yüksek düzeyde görülmektedir. Lisans programlarında yükseköğretim düzeyinde öğrenim gören anne ve babaların (sırasıyla %16 ve %34,7) çocukları ilgili yaş grubunda eğitim görmüş olanlardan (%10,8) çok daha yüksek oranlarda temsil edildikleri görülmektedir. Bu etki üniversite ve program bazında da artarak sürmektedir.

Önlisans programlarına devam eden öğrencilerin anne ve babalarının yalnızca %7,5'inin yükseköğretim düzeyinde bir öğrenme düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuç yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların çocuklarını daha çok lisans programlarına yönlendirmiş olmaları ve onların çocuklarının da lisans programlarına girişteki sınavlarda daha başarılı olmaları ile açıklanabilir. Ayrıca bu ailelerin çocuklarını ortaöğretim evresinde akademik eğitim veren okullara yönlendirmiş oldukları söylenebilir. Bu araştırma kapsamındaki 3330 lisans programı öğrencisinden yalnızca %1,3'ü, 1580 önlisans programı öğrencisinden %70'i mesleki ve teknik liselerden mezun olmuşlardır. Bu durum belki yükseköğretim giriş sınavlarında uygulanan katsayı uygulamasıyla ilişkilendirilebilir; ancak mesleki ve teknik liselere devam eden öğrencilerden giriş sınavlarına katılanların (ki çok büyük bir bölümü giriş sınavlarına katılmaktadır) sınavlardaki başarıları bu durumu haklılaştırmamaktadır.

Önlisans programlarına devam eden öğrencilerde ilköğretim ve daha alt düzeyde bir öğrenime sahip olan anne ve babaların (A+B) oranı %72,5 iken, ilgili yaş grubunda bu düzeyde öğrenim görmüş olanların oranı %71,3'tür. Bu durum önlisans programlarına girişin anne ve babanın eğitim düzeyinden görece daha az etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuç önlisans programlarına girişte sınavsız geçişin olması ve akademik başarının belirleyici bir etken olmaması ile açıklanabilir.

Yükseköğretim mezunu anne ve babaların çocukları yalnızca yükseköğretimden kendi oranlarından daha yüksek oranda temsil edilmekle kalmıyor, aynı zamanda toplum tarafından bireysel ve sosyal getirileri daha yüksek olduğu düşünülen programlarda da daha yüksek oranlarda temsil edilmektedirler. Araştırma kapsamındaki lisans programlarındaki öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumlarına bakıldığında bu durum çok daha iyi anlaşılabilir (Tablo 4). Özellikle, tıp, diş hekimliği, eczacılık, mühendislik alanlarında anne ve babası yükseköğretim mezunu olan öğrencilerin yarıya yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 4.

Üniversite Öğrencilerinin Anne ve Babalarının Fakülteleere Göre Öğrenim Durumları

Fakülteler/programlar	İlkokul ve altı		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim		N
	A	B	A	B	A	B	A	B	
Tıp	41,8	15,2	9,7	7,6	27,4	17,7	28,5	59,6	277
Diş hekimliği	35,2	11,7	3,6	8,2	32,6	27,5	28,6	52,5	196
Eczacılık	41,4	18,4	7,6	7,0	26,8	26,1	24,2	48,4	157
Eğitim	66,6	30,8	10,4	13,8	16,7	29,5	6,1	25,8	441
Fen-edeb. (Mat.-fen alanları)	76,4	31,0	8,2	15,3	23,1	27,5	11,9	26,0	403
Fen-edeb. (Dil/sosyal alanlar)	70,5	44,8	8,5	14,8	14,4	24,0	6,6	16,2	437
Güzel sanatlar	43,4	28,4	10,2	9,3	26,1	27,8	20,3	34,5	226
İktisadi ve idari bilimler	61,2	32,6	9,8	13,7	17,5	27,3	11,5	26,3	502
Mühendislik Fak.	43,7	19,1	10,8	9,6	23,3	26,5	22,1	44,7	691
10 MYO (Sağlık bilimleri)	76,8	43,3	12,8	25	9,1	23,7	1,2	7,9	328
11 MYO (Sosyal bilimleri)	65,3	41,6	14,1	20,5	15,9	25,6	4,6	12,2	678
12 (MYO (Teknik bilimler)	67,7	43,5	13,2	17,2	16,7	25,4	2,3	13,7	574

Alanyazında düşük eğitimli ailelerden gelen öğrencilerin üniversite dışı yükseköğretim kurumlarında daha çok yer aldıklarını gösteren sonuçlar vardır (OECD 2007: 120). Önlisans programları öğrencilerinin anne-babaların yükseköğretim düzeyinde eğitim görmüş olanların oranlarına bakıldığında bu sonuçlarla örtüştüğü görülmektedir. Meslek yüksekokulları Türkiye’de üniversite çatısı altında yer almakla birlikte, üniversite dışı kurum olarak kabul edilmektedir. Yüksek sosyoekonomik özelliklere sahip öğrencilerin daha prestijli mesleklere götüren alanları seçerken, daha düşük sosyoekonomik özelliklere sahip olanların daha düşük prestijli ancak iş piyasasında daha hızlı gelir getirici konumlara erişim sağlayan uygulamalı alanları tercih ettiklerini gösteren sonuçlar da vardır (Dar ve Getz 2007: 41-60; Windolff 1995; Bourdieu 1984; Ayalon and Yogev 2000; De Graaf 1991; Davies ve Gruppy 1997). Lisans programlarına devam eden öğrencilerin anne-babalarının öğrenim durumuna bakıldığında da bazı programlarda (tıp, diş hekimliği, eczacılık) yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanların oranı oldukça yüksek olması bu sonuçları doğrular niteliktedir. Anne-babaları yükseköğretim mezunu olanların daha yüksek oranda temsil edildiği programların giriş puanlarının da daha yüksek olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Bir anlamda, daha üst düzeyde öğrenim görmüş olanların çocuklarının sınav giriş yeterliklerinin de daha üst düzeylere çekilmesinde etken olduğu söylenebilir.

Anne- Babanın Oturduğu Yerleşim Birimlerinin Yükseköğretime Girişte Etkisi

Alanyazındaki birçok araştırmada öğrencinin anne ve babasının yaşadığı yerleşim yerinin özellikleri ile öğrencilerin bir üst öğrenime devam edebilmeleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ortaya konmaktadır (James, 2001, World Bank 2002). Bu ilişkinin kaynağı, yerleşim yerinin sağladığı sosyokültürel ve ekonomik olanaklar yanında, buralarda sunulan eğitim olanaklarının niteliğidir. Tablo 5’te Türkiye nüfusunun ve öğrencilerin anne ve babalarının halen oturulan yerleşim birimlerine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre, Türkiye nüfusunun %75’i il ve ilçe merkezlerinde, %25’i de belde ve köylerde yaşamaktadır.

Tablo 5.

Türkiye Nüfusu ve Üniversite Öğrencilerinin Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

	Türkiye (2008)*		Üniversiteler (2007-2008)	
	Sayı	%	Sayı	%
İl ve ilçe	53 611 723	75,0	4 546	92,6
Kadın	26 664 917	49,7	2297	50,5
Erkek	26 946 806	50,3	2249	49,5
Belde ve köy	17 905 377	25,0	364	7,4
Kadın	8 951 029	50,0	166	45,6
Erkek	8 954 348	50,0	198	54,4
Toplam	71 517 100	100,0	4 910	100,0

*Kaynak: TÜİK. (2009) ADNKS 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları *Türkiye İstatistik Yıllığı, 2008*. Ankara: TÜİK: 41

Üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim birimlerinin dağılımına bakıldığında, öğrencilerin yalnızca %7,8'inin toplam nüfusun %25'inin yaşadığı belde ve köylerden geldiği görülmektedir. Bunun anlamı, kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan ailelerden gelen çocuklar yükseköğretimde kendi paylarının çok altında bir oranla temsil edilmektedirler. Bir başka deyişle, yükseköğretimden kentsel bölgelerde yaşayanların çocukları daha yüksek oranlarda yararlanmaktadırlar. Ayrıca kırsal kesimden gelenler arasında cinsiyet bakımından bir dengesizliğin olduğu ve erkeklerin yaklaşık %10 daha fazla temsil edildikleri de söylenebilir. Ancak, 2009-2010 eğitim yılı itibariyle Türkiye'deki kayıtlı öğrenciler içinde erkek öğrencilerin toplam sayının %55'ini oluşturduğu düşünülürse (ÖSYM 2010a), kadın-erkek katılımındaki farkın kırsal özelliklerle açıklanamayacağı ve bunun genel bir durum olduğu ortaya çıkar. Yükseköğretime katılımdaki artışa karşın, kırsal ve kentsel bölgeler arasındaki farkın uzun yıllar fazla bir değişiklik göstermediği daha önceki araştırmalara dayalı olarak da söylenebilir (Özgüven 1974; Mihçioğlu 1989; YÖK 1998; Ekinci, 1999; Pakır, 2006; Polat, 2008;).

Bu bulguların ortaya çıkardığı sonuç çok büyük oranda kamusal kaynaklar ile sunulan yükseköğretim hizmetinden kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan ailelerin çocuklarının oldukça düşük düzeyde yararlanmalarınıdır. Bu sonuç birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bunlardan birisi toplam nüfusun %25'nin yaşadığı belde ve köylerde ortaöğretim kurumlarının bulunmaması ve ortaöğretimde okullulaşma oranının kırsal kesimi de kapsayacak şekilde yeterince yüksek olmamasıdır. Bir diğeri ise, ilköğretim kademelerinde taşınmalı ve yatılı, pansiyonlu eğitim uygulamaları söz konusu iken, bu desteklerin ortaöğretim kademesi için geçerli olmamasıdır. Köy ya da beldede oturan bir aile eğer çocuğunu bir ortaöğretim kurumuna göndermek isterse, ulaşım, barınma ve beslenme gibi nedenlerden kaynaklanacak ek maliyetlere katlanmak durumunda kalmaktadır. Bu maliyetleri göze alamayacak durumda olanların bu eğitimden vazgeçmiş olmaları mümkündür. Alanyazında bu çıkarımları destekleyecek bulgular mevcuttur (Long ve diğerleri 1999). İkincisi sosyokültürel nedenlere bağlı engellerdir. Bu engellerden birisi kırsal kesimde anne ve babaların eğitim düzeyinin düşüklüğüdür. Eğitim düzeyinin düşüklüğü iki şekilde çocukların eğitimi üzerinde etkili olmaktadır. Birincisi aile içinde eğitime atfedilen düşük değer, ikincisi ise bu değer verilse bile kendilerinin yetersizliklerinden dolayı çocuklarının eğitimine destek verememesi ve ailenin eğitime uygun bir etkileşim ortamı olamamasıdır (Connel ve diğerleri 1991). Anne-babanın dil düzeyinin çocukların kavrama düzeyindeki etkisi buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca, bazı bölgelerde kültürel nedenlerle özellikle kız çocuklarının oturulan yerin dışındaki okullara gönderilmeme sorunu da ortaya çıkabilmektedir Düşük eğitim

düzeyi ve ekonomik özellikler kırsal yerleşim birimi dezavantajı ile birleştiğinde yükseköğretim öncesinde öğrencilerin tutum ve algılarının olumsuz etkilenmesi beklenebilir.

Sonuç

Bu çalışmanın bulgularından şu sonuçlara ulaşılabilir: (1) Gelire göre sıralı %20'lik Türkiye ve üniversite öğrencileri hanehalkı gruplarının yıllık kullanılabilir gelirlerinin yüzdelik dağılımları birbirine benzerdir ve bu benzerlik yükseköğretime girişte gelirin doğrudan belirleyici olmadığını göstermektedir. (2) Yükseköğretimden yararlanmada anne-babanın eğitim düzeyi belirleyici bir etkidir ve özellikle yükseköğretim mezunu anne ve babaların çocukları nüfus içindeki paylarına göre çok daha yüksek oranda yükseköğretimde temsil edilmektedirler. (3) Daha yüksek gelirli ve eğitilmiş ailelerin çocukları daha prestijli ve yüksek getirisi olduğu varsayılan alanlarda daha yüksek oranda temsil edilmektedirler. (4) Yükseköğretim sistemi çok büyük ölçüde kentsel yerleşim birimlerinden gelen öğrencilere hizmet etmektedir.

Sonuç olarak, mevcut eğitim sisteminin ailenin sosyoekonomik durumunun öğrenci başarısı ve yönelimleri üzerinde yarattığı dezavantajları ortadan kaldırmada yetersiz olması nedeniyle öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik özellikleri yükseköğretimden yararlanmada hâlâ belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, yükseköğretime girişte sosyoekonomik özelliklerin etkisini sınırlayabilmek ve yetenek ve çabaya dayalı girişi olanaklı kılmak amacıyla yükseköğretim öncesinde *benzer nitelikte eğitim olanaklarının* artırılması ve yaygınlaştırılmasının öncelikli eğitim politikalarından birisi olması gerekir.

Kaynakça

- Ayalon, H., & Yogeve, A. (2000). Stratification versus diversity: The expansion of higher education in Israel. Paper presented to the meeting of ISA Research Committee on Social Stratification and Mobility. Canada: Calgary.
- Baker, T. L., & Velez, W. (1996). Access to and opportunity in postsecondary education in the United States: A review. *Sociology of Education*, 69 (extra issue), 82–101.
- Ball, S. J., Davies, J., David, M., & Reay, D. (2002). 'Classification' and 'judgment': Social class and the 'cognitive' structures of choice of higher education. *British Journal of Sociology of Education* 23, 51–72.
- Bishop, G. (1989). *Alternative Strategies for Education*. London: Macmillan Publishers.
- Bourdieu, P. (1996). *Homo Academicus*. Cambridge: Polity press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brown, G. & Garlick, P. (2007). Changing geographies of access to medical education in London *Health & Place* 13: 520–531.
- Butlin, G. (1999). Determinants of Post-Secondary Participation, *Education Quarterly Review*. 5, (3), 9-35.
- Chevalier, A. & Lanot, G. (2002). The relative effect of family characteristics and financial situation on educational achievement. *Education Economics*, 1 (2), 165–181.
- Clark-Kauffman, E., Duncan, G. & Morris, P. (2003). How Welfare Policies Affect Child and Adolescent Achievement. *American Economic Review*, 93, 299-303.
- Connel, R.W., White, V.M. & Johnston, K.M. (1991). *Running Twice as Hard: The disadvantaged school program in Australia*. Geelong: Dekain University Press

- Corak, M., Lipps, G. & Zhao, J. (2004). Family income and participation in post-secondary education. Discussion Papers Series, Iza DP No. 977 Forschungsinstitut Zur Zukunft Der Arbeit Institute for the Study of Labor.
- Daniel, J., Kanwar, A. & Uvalić-Trumbić, S. (2009). Breaking Higher Education's Iron Triangle: Access, Cost and Quality. *Change*. March/April, 30-35.
- Dar, Y. & Getz, S. (2007). Learning ability, socioeconomic status, and student placement for undergraduate studies in Israel. *Higher Education*. 54:41-60
- Davies, S. & Guppy, N. (1997). Field of study, college selectivity and student inequalities in higher education. *Social Forces*, 75: 1417-1438.
- De Graaf, N. D. (1991). Distinction by Consumption in Czechoslovakia, Hungary, and the Netherlands. *European Sociological Review*, 7: 267-290.
- Demir, C. E. (2009). Factors influencing the academic achievement of the Turkish urban poor. *International Journal of Educational Development*, 29, 17-29.
- Ekinci, C. E. (1999). "Hacettepe ve Erciyes Üniversiteleri Öğrencilerinin Yükseköğretimin Finansmanına İlişkin Görüşlerinin Öğrencilerin Sosyoekonomik Özellikleri Temelinde Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, C. E. (2009). Türkiye'de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri. *Eğitim ve Bilim*. 34 (154): 119-133.
- Harmon, C. & Walker, I. (2000). 'Child Outcomes and Child Poverty: Provisional Results on Early School Leaving', *Mimeo*, University of Warwick.
- Hurn, J. C. (1993). *Limits and Possibilities of Schooling*. Boston: Allyn and Bacon.
- James, R. (2001). Participation disadvantage in Australian higher education: An analysis of some effects of geographical location and socioeconomic status. *Higher Education* 42: 455-472.
- Karen, D. (2002). Changes in access to higher education in the United States: 1980-1992. *Sociology of Education*, 75: 191-210.
- Köse, R. M. (2007). Aile Sosyoekonomik ve Demografik Özellikleri ile Okul ve Özel Dershanenin Liselere Giriş Sınavına Katılan Öğrencilerin Akademik Başarıları Üzerine Etkileri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17 (5), 46-77.
- Long, M., Carpenter, O. and Hayden, M. (1999) *Participation in Education and Training: 1980-1994*. Hawthorn, Australia: Australian Council Educational Research.
- Manuh, T., Gariba, S & Budu, J., (2007). Change and Transformation in Ghana's Publicly Funded Universities: A Study of Experiences, Lessons and Opportunities. Partnership for Higher Education in Africa, James Currey/Woeli Publishing Services, Oxford/Accra.
- Mayer, S. (1997). *What Money Can't Buy: Family Income and Children's Life Chances*, Harvard University Press.
- MEB. (2010) *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün eğitim 2009-2010*. Ankara: MEB.
- Mıhcıoğlu, C. (1989). *Eğitimde Yörelere Arası Dengesizliğin Neresindeyiz?* Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Morley, L. (2007). The X factor: employability, elitism and equity in graduate recruitment. *21st Century Society: Journal of the Academy of Social Sciences* 2 (2): 191-207.
- Naidoo, R., (2006). Transnational Higher Education and the Developmental University. Paper presented at the SRHE Annual Conference, Brighton, UK.
- Pakır, F. (2006) Aile Sosyoekonomik ve Demografik Özellikleri ile Mezun Olunan Lise Türünün Öğrencileşen Üniversite Giriş Sınavları Üzerindeki Etkileri YL Tezi, Yüzüncü Yıl Üni. SBE.

- Polat, G. (2008). Sosyo-ekonomik Değişkenlerin Yükseköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OECD. (2007). *Education at a Glance 2007: OECD Indicators*, Paris
- OECD. (2008). *Education at a Glance 2008: OECD Indicators*. Paris.
- OECD. (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*, Paris
- OECD. (2010). Factbook 2010: *Economic, Environmental and Social Statistics* ISBN: 92-64-08356-1, OECD 2010 <http://stats.oecd.org/Index.aspx> (Erişim 20.06.2010)
- ÖSYM. (2010a) 2000-2001 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri Kitabı. <http://osym.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA91171E62F0FF1534EE1D622DC4F2076> (Erişim 15/05/2010)
- ÖSYM. (2010b) 2009-2010 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri Kitabı <http://osym.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF8DF7C92FCA5B4D05367EEC3328026340> (Erişim 15/05/2010).
- Özgül, İ. E. 1974. *Üniversite Öğrencilerinin Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler*. Ankara: HÜ Basımevi.
- Sall, E., Lebeau, Y., and Kassimir, R., (2003). The public dimensions of the University in Africa. Boston College & Council for the Development of Social Science Research in Africa JHEA/RESA 1 (1), 126–148.
- Savaşçı, H. S. (2010). Sosyoekonomik Değişkenlerin ve Okul Eğitim Kaynaklarının İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı Düzeyleri ile İlişki Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Burdur: MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shavit, Y., Ayalon, H., Bolotin-Chachashvili, S., Menahem, G., & Shwed, U. (2003). The diversification of higher education and its consequences for social stratification in Israel. Paper presented at the: 10es Journé'es d'études Ce'req—Lasmas-IdL, Caen, «Les donne'es longitudinales dans l'analyse du march du travail».
- Smits, J. & Hoşgör, A. G. (2006). Effects of family background characteristics on educational participation in Turkey. *International Journal of Educational Development* 26 (2006) 545–56
- Tansel, A. (2002). Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey: individual, household and community factors. *Economics of Education Review*, 21, 455–470.
- Tatar, M. (2004). İlköğretim Birinci Kademe Alan Öğretmenleri ile Alan Dışı Öğretmenlerin Etkililikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara AÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Thurow, L. (1972). Education and Economic Inequality. *The Public Interest*. Vol. 28, Summer.
- Trusty, J., Robinson, C. R., Plata, M., & Ng, K. M. (2000). Effects of gender, socioeconomic status and early academic performance on postsecondary educational choice. *Journal of Counseling and Development*, 78: 463–472.
- TUİK. (2010). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2007. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&tb_adi=Gelir%20Dağılımı%20ve%20Yaşam%20Koşulları&ust_id=7 (Erişim 29/06/2010)
- TUİK. (2009). Türkiye İstatistik Yıllığı 2008. Ankara: TUİK.
- UNESCO. (1998). Towards an Agenda for Higher Education: Challenges and Tasks for the 21st Century Viewed in the Light of the Regional Conference. UNESCO, Paris.
- UNESCO. (2007). Global Education Digest 2007: Comparing education statistics across the world. Montreal

- UNESCO. (2009). *Global Education Digest 2009: Comparing education statistics across the world*. Montreal.
- Vandenberghe, V. (2007). Family income and tertiary education attendance across the EU: an empirical assessment using sibling data. CASEpaper, 123. *Centre for Analysis of Social Exclusion*, London School of Economics and Political Science, London, UK
- Windolf, P. (1995). Selection and self-selection at German mass universities. *Oxford Review of Education*, 21, 207–231.
- World Bank. (2000). *Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise*. World Bank Task Force on Higher Education and Society, Washington, DC
- World Bank (2002). *Constructing Knowledge Societies*. World Bank, Washington, DC.
- Yayan, B. ve Berberoğlu, G. (2004). A re-analysis of the TIMSS 1999 mathematics assessment data of the Turkish students. *Studies in Educational Evaluation*, 30, 87-104
- YÖK (1998). Parental income, educational expenditures, financial aid and job expectations of university students. *Ankara: YÖK*.